

Miðvikudaginn 19. júní 1996.

Nr. 125/1995.

Landsbanki Íslands

(Stefán Pétursson hrl.)

gegn

Búnaðarbanka Íslands

(Jónatan Sveinsson hrl.)

Lögskýring. Veðréttur. Lausafé. Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Haraldur Henrysson, Garðar Gíslason, Guðrún Erlendsdóttir og Hjörtur Torfason og Sigurður Línadal, settur hæstaréttardómari.

Áfrýjandi skaut málinu til Hæstaréttar með stefnu 11. apríl 1995 og krefst þess, að stefnda verði gert að greiða sér 135.719 sterlingspund með dráttarvöxtum samkvæmt III. kafla vaxtalaga nr. 25/1987 með síðari breytingum frá 21. júní 1994 til greiðsludags og málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti.

Stefndi krefst staðfestingar hins áfrýjaða dóms og málskostnaðar fyrir Hæstarétti, en til vara lækkunar stefnukröfu og niðurfellingar málskostnaðar.

Málavöxtum er lýst í hinum áfrýjaða dómi.

Ágreiningur málsaðila lýtur að skýringu 5. mgr. 4. gr. laga nr. 18/1887 um veð, sbr. 2. mgr. 1. gr. laga nr. 87/1960, sbr. 2. gr. laga nr. 43/1986. Reisir áfrýjandi kröfu sína á því, að veðréttur hans hafi haldist í hrognatunnunum, þegar veðsali hafi selt þær, en hann hafi að auki öðlast veðrétt í kröfu veðsala á hendur þeim, sem við hinum veðsettu vörum tók, um endurgjald, eins og kveðið sé á um í lagagreininni. Stefndi hafi tekið við andvirði hins veðsetta, og beri að skila sér því, enda hafi hann verið grandvís um rétt áfrýjanda, og veðrétturinn falli ekki niður, nema selt hafi verið grandlausum kaupanda. Stefndi heldur því hins vegar fram, að veðréttur áfrýjanda í vörunum hafi fallið niður við afhendingu veðsala til Bjargar hf., en færst þá yfir á umsamið endurgjald fyrir þær.

Með vísan til orðalags 5. mgr. 4. gr. veðlaga, skýringa ákvæðisins í athugasemdum með frumvarpi til laganna og orða framsögumanns á Alþingi er eðlileg skýring ákvæðisins sú, að við afhendingu færist

veðréttur veðhafa frá vörunum yfir á kröfu um endurgjald fyrir þær. Myndi og annar skilningur valda miklum erfiðleikum í framkvæmd og óvissu í viðskiptum. Veðsali, Hraðfrystistöð Þórshafnar hf., seldi og afhenti afurðirnar Björgu hf. án heimildar áfrýjanda. Við afhendinguna færðist veðréttur áfrýjanda yfir á kröfu seljanda til endurgjalds úr hendi kaupanda, en féll niður í afurðunum. Hefur áfrýjandi ekki sýnt fram á, að hann hafi öðlast kröfu á hendur stefnda vegna viðskipta þessara. Verður hinn áfrýjaði dómur því staðfestur.

Rétt er, að áfrýjandi greiði stefnda málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti, eins og í dómsorði greinir.

D ó m s o r ð:

Hinn áfrýjaði dómur á að vera óraskaður um annað en málskostnað.

Áfrýjandi, Landsbanki Íslands, greiði stefnda, Búnaðarbanka Íslands, samtals 600.000 krónur í málskostnað í héraði og fyrir Hæstarétti.

S é r a t k v æ ð i Hjartar Torfasonar

Ákvæði 5. mgr. 4. gr. veðlaga er eðlilegt að skýra á þann veg, að veðréttur í heildarsafni afurða geti haldist yfir afurðum, sem ráðstafað er úr safninu, ef ráðstöfunin fer í bága við takmarkanir á heimildum veðsala í því efni og viðtakanda afurðanna má vera um það kunnugt. Hins vegar verði veðhafi að tryggja tilvist og gildi þessara takmarkana með samningi eða á grundvelli venju, þar sem þær felist ekki í veðréttinum einum saman að öðru jöfnu.

Afurðalánasamningi áfrýjanda og Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf. frá 1. mars 1989 hafði verið löglega þinglýst, og mátti Björgu hf. og öðrum vera kunnugt um það efni hans, að veðsala væri óheimilt að framselja afurðir sínar án samþykkis áfrýjanda. Á hinn bóginn liggur ekki ljóst fyrir, að samningurinn hafi verið framkvæmdur til hlítar eftir þessum skilmála. Þannig taldi framkvæmdastjóri veðsalans það ekki hafa verið fasta venju, að áfrýjanda væri tilkynnt fyrir fram um viðskipti eins og þau, sem hér fóru fram, og honum þannig

gefinn kostur á afskiptum af þeim. Framkvæmdastjóri Bjargar hf. kvað sér og ekki hafa verið ljóst, að gæta þyrfti sérstaklega að hagsmunum áfrýjanda við hrognakaupin, og taldi hann það til undantekninga í sambærilegum viðskiptum, að sér hefði verið gert að sinna slíku. Um stefnda liggur það fyrir, að honum var ekki gerð grein fyrir kaupunum jafnharðan sem viðskiptabanka Bjargar hf., og til þess kom ekki, að því er séð verður, að hann veitti nýtt afurðalán út á vöruna. Verður við það að miða, að afskipti hans hafi í raun verið þau ein að taka við greiðslum fyrir þau niðurlögðu hrogn, sem Björg hf. seldi til útlanda að lokinni vinnslu í Stykkishólmi. Eins og málið er vaxið, verður áfrýjandi þannig ekki talinn hafa sannað, að veðréttur hans hafi haldist með þeim hætti, að hann geti nú gert kröfu í útflutningsandvirðið á hendur stefnda.

Á þessum forsendum er ég samþykkur atkvæði annarra dómenda um annað en málskostnað. Tel ég rétt, að hvor aðili beri kostnað sinn af málinu í héraði og fyrir Hæstarétti.

Dómur Héraðsdóms Reykjavíkur 16. janúar 1995.

1.0.

Mál þetta, sem tekið var til dóms miðvikudaginn 21. desember sl., hefur Landsbanki Íslands, kt. 710169-3819, Austurstræti 11, Reykjavík, höfðað fyrir Héraðsdómi Reykjavíkur með stefnu, þingfestri 28. júní 1994, á hendur Búnaðarbanka Íslands, kt. 490169-1219, Austurstræti 5, Reykjavík.

Dómkröfur stefnanda eru þær, að stefndi verði dæmdur til þess að greiða honum GBP 135.719,00 með dráttarvöxtum samkvæmt III. kafla vaxtalaga nr. 25/1987 með síðari breytingum af GBP 135.719,00 frá 21. júní 1994 til greiðsludags. Stefnandi gerir jafnframt kröfu um vaxtavöxtun á tólf mánaða fresti frá 21. júní 1994. Þá krefst hann málskostnaðar samkvæmt fram lögðum málskostnaðarreikningi að viðbættum virðisaukaskatti á málflutningsþóknun.

Dómkröfur stefnda eru þær aðallega, að hann verði sýknaður af öllum kröfum stefnanda og stefnanda gert að greiða stefnda málskostnað samkvæmt málskostnaðarreikningi, en til vara, að stefnukrafa verði stórlega lækkuð og málskostnaður felldur niður.

Sáttaumleitaniir fyrir dómi hafa ekki borið árangur.

2.0.

Málavextir.

Í maímánuði 1989 veitti stefnandi Hraðfrystistöð Þórshafnar hf., Þórshöfn, afurðalán, m. a. út á kaup á 330 tunnum af grásleppuhrognum. Lánið var veitt í tveimur hlutum, þannig: 8. maí 1989 GBP 25.145,00 og 19. maí 1989 GBP 46.389,00, samtals GBP 71.534,00. Við veitingu afurðalánanna stofnaðist 1. veðréttur í framangreindum grásleppuhrognum samkvæmt afurðalánasamningi, sem stefnandi gerði við Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. 1. mars 1989 og þinglýst var 7. mars 1989.

Hinn 15. desember 1989 var undirritaður samningur milli Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf. og Bjargar hf., Stykkishólmi, um kaup á m. a. 300 – 350 tunnum af grásleppuhrognum frá vertíðinni 1989. Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. sendi síðan 330 tonnur 8. janúar 1990 með strandferðaskipinu Öskju áleiðis um Reykjavík til Stykkishólms. Stefnandi fullyrðir, að áður en þessi sending hafi komið til Stykkishólms, hafi Björg hf. skráð tonnurnar sem veðsetningarandlag á afurðalánaskýrslu hjá Búnaðarbanka Íslands.

Í skýrslu Sigmundar Hannessonar hrl., skiptaráðanda þrotabús Bjargar hf., Stykkishólmi, dags. 22. apríl 1991, er staðfest, að Björg hf. framleiddi kavíar úr því hráefni, sem keypt var frá Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. á tímabilinu 26. febrúar til 3. apríl 1990. Var framleiðslan seld fjórum nafngreindum kaupendum. Það af andvirði framleiðslunnar, sem greiðst hafði 22. apríl 1991, barst Búnaðarbanka Íslands, útibúinu í Stykkishólmi.

Stefnandi reisir rétt sinn til greiðslu á stefnufjárhæðinni, sem er afurðalán, veitt út á framleiðslu sjávarafurða hjá Hraðfrystistöð Þórshafnar hf., samkvæmt áðurgreindum afurðalánasamningi, en það er lánsamningur út á framleiðslu sjávarafurða árið 1989. Samningurinn hafi náð til afurðalána allt að GBP 250.000,00. Stefnandi segir, að samningurinn hafi gilt, þar til allar veðsettar afurðir lántakanda á framleiðsluárinu væru seldar og allar skuldir lánveitanda vegna þeirra ásamt vöxtum og kostnaði væru að fullu greiddar. Ákvæði samningsins hafi afmarkað réttarstöðu veðhafa.

Stefnandi segir, að fyrir liggja um það viðurkenning frá stefnda á framlögðu minnisblaði Búnaðarbanka Íslands, dags. 29. janúar 1993, að framangreindar afurðir hafi síðar verið veðsettar Búnaðarbanka Íslands, þar sem þær hafi verið tilgreindar í veðsetningarskýrslum Bjargar hf. Stefndi hafi ekki sinnt þeirri skyldu sinni að skila stefnanda hluta andvirðis veðsettrar framleiðslu, eins og honum hafi borið að gera, þar sem hann hafi vitað eða mátt vita um veðsetninguna.

Björg hf. hafi verið úrskurðuð gjaldþrota 22. júní 1990. Hafi stefndi gert kröfu til andvirðis allra afurða fyrirtækisins, bæði þeirra, sem seldar voru,

og þeirra, sem enn voru í birgðageymslum fyrirtækisins, á grundvelli veðsammings.

Stefndi segir, að samningur Bjargar hf. og Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf., dags. 15. desember 1989, um kaup Bjargar hf. á allt að 350 tunnum af söltuðum grásleppuhrognum hafi verið gerður án vitundar stefnda, og ekki hafi heldur verið sótt um sérstaka lánaþingreiðslu hjá stefnda vegna þeirra kaupa. Þetta hafi þó engu breytt um það, að við kaup Bjargar hf. á hrognatunnunum hafi þær fallið undir tryggingar stefnda fyrir framleiðslulánaskuldum Bjargar hf. samkvæmt fram lögðum, þinglýstum framleiðslulánasamningum þeirra í milli árið 1989.

Þá segir stefndi, að stefnandi virðist leggja rangan skilning í efni minnisblaðs frá stefnda, dags. 29. janúar 1993, m. a. um það, að af skjalinu megi lesa, að afurðir úr greindum 330 tunnum hafi verið sérstaklega veðsettar stefnda. Hið rétta sé, að í greindu skjali sé upplýst, með hvaða hætti stefndi hafi fengið fyrst vitneskju um þessi kaup Bjargar hf. á greindum tunnum, nánar tiltekið við birgðatalningu hjá Björgu hf. 14. febrúar 1990. Þá hafi skjalið einnig að geyma upplýsingar um, að mikið hafi verið framleitt af kaviár hjá Björgu hf. haustið 1989 og „fram eftir vetri“. Á þeim tíma hafi verið framleitt úr fyrirbyggjandi hráefnabirgðum Bjargar hf., m. a. úr greindum 330 hrognatunnum, og veitt hafi verið framleiðslulán út á alla framleiðslu tímabilsins.

Loks sé upplýst í greindu skjali, að við birgðatalninguna 14. febrúar 1990 hafi forráðamenn Bjargar hf. upplýst, að margnefndar 330 tonnur grásleppuhrogn væru geymdar á Þórshöfn og væru allar greiddar. Seinna hafi svo komið í ljós, að hvort tveggja hafi reynst rangt.

3.0.

Málsástæður og lagarök stefnanda.

Stefnandi kveður stefnuþinghæðina grundvallast á tveimur lánveitingum út á sjávarafurðir, sem Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. hafi eignast fyrri hluta árs 1989. Lánin hafi verið viðbót við önnur afurðalán, sem fyrirtækið hafi fengið hjá stefnanda. Lánveitingin hafi verið svokallað reikningslán, þar sem vextir reiknist mánaðarlega og bætist þegar við höfuðstól lánsins. Lánúð hafi verið GBP 71.534,00, og sammingsvextir á lánsþinghæðina frá 21. maí 1989 til 21. júní 1994 hafi samkvæmt yfirliti frá útibúi stefnanda á Akureyri verið GBP 64.185,00. Samanlögð þinghæð höfuðstóls og sammingsvaxta sé síðan grundvöllur kröfu dráttarvaxta frá 21. júní 1994 til greiðsludags.

Stefnandi vísar til laga um veð nr. 18/1887, einkum 4. og 5. málsgreinar 4. greinar laganna, með breytingum, sem gerðar voru með 14. gr. laga nr. 9/

1989 og 2. gr. laga nr. 43/1986. Þá vísar stefnandi til veðsamnings, sem gefinn var út 1. mars 1989, um forgangsrétt sinn til andvirðis veðsettra verðmæta. Stefndi hafi verið grandvís um veðsetninguna, og hafi veðréttur stefnanda náð til andvirðis hinna veðsettu verðmæta. Að öðru leyti byggir stefnandi kröfur sínar á almennum reglum kröfu- og samningsréttar um greiðslu fjárskuldbindinga. Kröfur um dráttarvexti og vaxtavexti styður stefnandi við reglur III. kafla vaxtalaga nr. 25/1987. Krafa um málskostnað styðst við 1. mgr. 130. gr. laga nr. 91/1991, en krafa um virðisaukaskatt af honum er reist á lögum nr. 50/1988. Stefnandi segist ekki vera virðisaukaskattsskyldur, og beri sér því nauðsyn til að fá dóm fyrir skatti þessum úr hendi stefnda.

4.0.

Málsástæður og lagarök stefnda.

Stefndi styður sýknukröfur sínar eftirgreindum málsástæðum:

1. Að veðréttur stefnanda í sjálfum hrognatunnunum hafi fallið niður við sölu þeirra til Bjargar hf., en færst þá yfir á umsamið endurgjald fyrir tunnurnar. Því verði fjárkröfugerðin á hendur stefnda með engu móti grundvölluð á túlkun stefnanda á 4. og 5. mgr. 4. gr. veðlaga nr. 18/1887 með síðari breytingum um varanleika veðréttinda sinna í umræddum hrognatunnum.

Samkvæmt 2. mgr. 4. gr. veðlaga sé meginreglan sú, að óheimilt sé að setja að sjálfsvörsluveði safn af munum, sem séu samkynja eða ætlaðir til samkynja notkunar og einkenndir séu einu almennu nafni. Í upphaflegum lagatexta sé á þessu gerð ein undantekning um samskipti leiguliða og landsdrottna, sbr. 3. mgr. 4. gr.

Parfir atvinnulífsins hafi fljótlega krafist þess, að frekari undantekningar yrðu lögfestar á þessari bannreglu. Með lögum nr. 87/1960 um breytingar á veðlögum hafi verið lögfest meginefni núverandi 4. og 5. mgr. 4. gr. laganna. Þar sé kveðið á um frekari heimildir til handa tilgreindum aðilum til að veðsetja með sjálfsvörsluveði tiltekin söfn muna til tryggingar lánnum til öflunar og/eða framleiðslu tiltekinna muna/afurða. Til að tálma ekki viðskiptum með slíkar afurðir umfram brýna nauðsyn hafi enn fremur verið lögfest sú mikilvæga regla (5. mgr.), að verði aðilaskipti að andlagi slíkrar veðsetningar (munasafni/afurðum) samkvæmt umræddri veðsetningarheimild 4. mgr., falli niður veðið í upphaflega veðandlaginu, en flytjist í þess stað yfir á „kröfu fyrri eiganda á hendur þeim, sem við hinum veðsettu afurðum tók, um endurgjald af hans hálfu fyrir afla, eldisfisk eða afurðir, sem af hendi voru látin“, svo sem það er orðað í sjálfu lagaákvæðinu (5. mgr.).

Naumast geti verið ágreiningur um, að skýra beri hinar lögfestu undan-

þáguheimildir laganna þröngt. Nærtækasti lögskýringarkosturinn sé sá að skýra ákvæði samkvæmt orðanna hljóðan. Eigi það ekki hvað síst við um varanleika þeirra veðréttinda, sem verði til í skjóli slíkra undanþáguheimilda um veðtöku í safni muna. Þannig sé það lögboðið berum orðum, sbr. 5. mgr. 4. gr. veðlaganna, að verði aðilaskipti að slíku veði, flytjist veðið af hinu upphaflega andlagi, sjálfu munasafninu/afurðunum, yfir á endurgjaldið fyrir hið selda. Í því skyni að tryggja sem best rétt veðhafa við slík aðilaskipti að upphaflega veðinu, sé lögfest ábyrgðarregla, sem geri viðtakanda (kaupanda) hinna veðsettu muna ábyrgan gagnvart veðhafa fyrir efdum á þeirri skuld við veðhafa, sem veðið í hinum veðteknu munum hafi átt að tryggja. Þessi ábyrgð lýsi sér í því, að viðtakandi/kaupandi munanna sé gerður ábyrgur fyrir skuldinni við veðhafa að því marki, sem viðtakandinn/kaupandinn kunni að hafa greitt endurgjaldið beint til seljandans/veðsalans án þess að gæta að því, hvort veðsalinn/seljandinn standi þá enn í skuld við veðhafa.

Til stuðnings framangreindri túlkun á 5. mgr. 4. gr. veðlaga megi vísa til umræðuparts Alþingistíðinda, B-hluta, 1960, bls. 306, en þar segi flutningsmaður frumvarps til laga, sem síðar var samþykkt sem lög nr. 87/1960 um viðauka við lög nr. 18/1887, Gylfi P. Gíslason, þáverandi ráðherra viðskiptamála, um frumvarpið: „Þá er það og nýmæli í frumvarpinu, að gert er ráð fyrir að bæta í löggjöfina ákvæði til þess að tryggja rétt lánastofnana gagnvart þriðja manni, sem tekur við veðsettum afurðum eða afla, með því móti, að veðsetningin falli niður. Það er m. ö. o. gert ráð fyrir því, að veðkrafa veðhafa flytjist, ef afurðin er seld, frá afurðinni sjálfri yfir á þá kröfu, sem myndast við sölu afurðarinnar til þriðja manns.“

Ekki fari á milli mála, hver hafi verið tilgangur löggjafans með umræddri breytingu. Varanleiki veðsetningarinnar í sjálfum mununum sé samkvæmt lagaákvæðunum bundinn við þann tíma, sem munirnir séu í eigu veðsalans. Við sölu munanna falli veðið niður í sjálfum mununum, en flytjist yfir á söluandvirði munanna (endurgjaldskröfuna). Af þessu leiði, að stefnandi hafi misst við söluna á hrognatunnunum til Bjargar hf. veðréttindi sín í tunnunum, en eignast í þess stað veðrétt í hinu umsamda endurgjaldi fyrir tunnurnar. Við kaup Bjargar hf. á hrognatunnunum hafi stefndi aftur á móti eignast veð í þessum hrognatunnunum sem öðrum hráefnisbirgðum Bjargar hf. á grundvelli þinglýstra samninga sinna við Björgu hf. um framleiðslulán. Við gjaldþrot Bjargar hf. hafi stefndi því einn átt veð í hráefnisbirgðum, birgðum óseldra afurða þrotamanns og einnig í endurgjaldi fyrir seldar, en ógreiddar afurðir þrotamanns.

Við gjaldþrot Bjargar hf. hafi stefndi lýst kröfum, að fjárhæð 211.039.360 kr.,

í búið, að mestum hluta afurðalánakröfum með fyrsta veðrétti í hráefnis- og afurðabirgðum búsinns og enn fremur í endurgjaldi fyrir útfluttar (seldar, en ógreiddar) afurðir á grundvelli ákvæða 5. mgr. 4. gr. veðlaga og fengið þær viðurkenndar að mestum hluta. Stefnandi hafi engum slíkum kröfum lýst í búið, og segi það eitt sér allt, sem segja þurfi, um viðhorf stefnanda um réttarstöðu sína í þessum efnunum á þeim tíma.

Af þessu megi fullljóst vera, að stefndi hafi ekki deilt með stefnanda tryggingarréttindum í birgðum búsinns eða endurgjaldi ógreiddra afurða. Það fái því ekki staðist, sem stefnandi byggir á í málinu, að stefndi eða starfsmenn hans hafi ekki „sinnt skyldu sinni“ í þessum efnunum gagnvart stefnanda og með því valdið stefnanda, eftir því sem helst megi skilja af málátillbúnaði hans, bótaskyldu tjóni, sem stefnukröfunni nemi.

2. Yrði á það fallist, að stefnandi ætti kröfurétt á hendur stefnda á grundvelli framangreindra málsástæðna og lagaraka stefnanda, sé sýknukrafa stefnda á því reist, að stefnandi hafi, með vísan til ákvæða XVI. og XVIII. kafla laga nr. 21/1991 um gjaldþrotaskipti, glatað þessum rétti sínum sökum tómlætis (vanlýsingar) með því að lýsa ekki kröfu sinni og þeim réttindum, sem henni fylgdu, í þrotabú Bjargar hf. Afleiðingar af slíku tómlæti sé missir réttinda, sbr. 118. gr. gjaldþrotalaga, bæði gagnvart þrotabúinu og stefnda, sem hafi lýst öllum kröfum sínum í búið, þ. m. t. kröfum utan skuldaraðar samkvæmt framleiðslulánasamningnum.
3. Yrði ekki fallist á framangreindar tvær málsástæður, sé skírskotað til þess, að veðréttindi stefnanda í umræddum tunnum hafi, er mál þetta var höfðað, verið fallin niður sökum fyrningar, sbr. 3. mgr. 1. gr. laga nr. 14/1905 um fyrning skulda og annarra kröfuréttinda, eða að veðrétturinn hafi þá verið fallinn niður fyrir það, að krafan, sem veðið átti að tryggja, hafi þá verið að fullu greidd. Ekkert liggi frammi í málinu um stöðu afurðalána veðsala, Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf., gagnvart stefnanda um áramótin 1989/1990 og ekki heldur við gjaldþrot Bjargar hf. né síðar.

Þrátt fyrir þá meginreglu, að veðréttindi fyrnist ekki, gildi sú meginregla ekki um sjálfsvörsluveðréttindi í lausafé, sem falli niður, um leið og skuld sú fyrnist, sem veðréttinum sé ætlað að tryggja. Því sé haldið fram í stefnu, að stefnandi hafi lánað Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. í maímánuði 1989 samtals GBP 71.534,00 gagnert til kaupa á þessum 330 tunnum af grásleppuhrognum. Engin gögn liggi þó frammi í málinu um kaupin eða lánveitinguna né um það, hvenær eða með hvaða hætti skuldin skyldi greidd. Samkvæmt 9. lið fram lagðs afurðalánasamnings, sem stefnandi segi, að sé grundvöllur veðréttar síns í tunnunum, hafi svo verið um samið, að stefnanda sé heimilt að gjaldfella lánið fyrirvaralaust, ef veðsali standi ekki við skuldbindingar sínar samkvæmt samningnum.

Þetta ákvæði verði naumast skilið á annan veg en þann, að sá hluti lánsins, sem hafi tengst kaupunum á þessum 330 hrognatunnum, hafi gjaldfallið við söluna á tunnunum til Bjargar hf. 15. desember 1989. Frá sama tíma fari fyrningarfrestur kröfunnar að líða. Að því marki sem krafan kunni enn í dag að vera ógreidd, sem engar sönnur hafi verið færðar fyrir, hafi sú krafa verið bersýnilega fyrnd og þar með margnefndur veðréttur í tunnunum, þegar mál þetta hafi verið höfðað. Sé þá miðað við, að krafan fyrnist á fjórum árum, sbr. 3. gr. laga nr. 14/1905 um fyrningu skulda og annarra kröfurettinda.

Í áðurgreindum afurðalánasamningi stefnanda og Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf. segi eftirfarandi um gildistíma sammingsins, þ. e. um gildistíma veðréttinda, sem með honum hafi stofnast: „Samningur þessi gildir, þar til allar veðsettar afurðir lántakanda á framleiðsluárinu eru seldar og allar skuldir við lánveitanda vegna framleiðslu þeirra ásamt vöxtum og kostnaði að fullu greiddar.“ Ekkert liggja fyrir í málinu um raunverulega stöðu afurðalána Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf. hjá stefnanda vegna framleiðslu ársins 1989. Á fram lögðum útreikningi vaxta frá 5. apríl 1989 til 21. ágúst 1993 sé að finna vaxtaútreikning á þessum fjárhæðum, sem séu sagðar lánaðar í maí 1989. Þessi gögn segi ekkert um sjálfa lánveitinguna eða raunstöðu afurðalána almennt út á framleiðslu ársins 1989 um áramótin 1989/1990 og eigi heldur um stöðu þessara mála við gjaldþrot Bjargar hf. Sama megi segja um fram lagðar veðsetningarskýrslur, sem séu skýrslur til stefnanda um birgðahald og framleiðslu á ákveðnum tímabilum.

Ekkert liggja fyrir um viðbrögð stefnanda við vitneskju um sölu Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf. á hrognatunnum til Bjargar hf. í desember 1989. Gera verði ráð fyrir því, að forsvarsmenn hraðfrystistöðvarinnar hafi selt hrognin með samþykki eða í samráði við stefnanda. Búast megi við því, meðan ekki sé sýnt fram á annað, að stefnandi hafi ekkert haft við söluna að athuga, annaðhvort fyrir það, að afurðalán hafi þá verið upp gerð, eða tryggingar í öðrum birgðum hafi þrátt fyrir söluna verið nægar að mati stefnanda. Til hins sama bendi aðgerðaleysi stefnanda við vitneskju um gjaldþrot Bjargar hf. Af þessu verði ekki önnur ályktun dregin en að veðréttindi stefnanda í umræddum tunnum á grundvelli umrædds afurðalánasammings hafi verið fallin niður af ástæðum, sem þar greini, eða stefnandi hafi samþykkt söluna og þar með leyst þessar tilgreindu hrognatunnur úr veðböndum.

4. Loks sé krafist með vísan til 16. gr. laga nr. 91/1991 sýknu sökum aðildarskorts, þar sem þegar sé genginn dómur um sjálfa fjárkröfuna á hendur Björgu hf., sbr. fram lagða áskorunarstefnu, áritaða 12. júní 1990, og

dómhafi, Hraðfrystistöð Þórshafnar hf., hafi lýst kröfunni í þrotabú Bjargar hf. sem almennri kröfu og fengið hana sem slíka samþykktá þar, sbr. fram lagða kröfulýsingu í bú Bjargar hf., dags. 14. september 1990, og fram lagða kröfuskrá þrotabús Bjargar hf. Hér sé á því byggt, að dómhafinn, Hraðfrystistöð Þórshafnar hf., hafi í krafti samningssam-bands síns við stefnanda, sbr. áðurgreindan afurðalánasamning, dags. 2. mars 1989, rekið erindi stefnanda jafnt sem sjálfs sín með þeim mála- rekstri og við þau málalok sé stefnandi því bundinn.

Með vísan til þess, sem að framan sé rakið, verði ekki annað af sóknar- gögnum og málatilbúnaði stefnanda ráðið en að stefnandi hafi falið Hrað- frystistöð Þórshafnar hf. að gæta hagsmuna sinna í hvítvetna í málinu, bæði gagnvart þrotabúi Bjargar hf. og þá eftir atvikum einnig gagnvart stefnda, að því marki sem stefnandi kynni að eiga skipt veðréttindi í birgðum og/eða afurðum þrotabúsins með stefnda. Tómlæti stefnanda um ætlaða hagsmuni sína í þrotabúi Bjargar hf. bendi einnig til þess, að sú hafi verið raunin.

Stefnanda skorti því aðild að þeim réttindum sem hann geri kröfu um í máli þessu á hendur stefnda. Slíkur aðildarskortur leiði til sýknu skv. 1. mgr. 16. gr. réttarfarslaga nr. 91/1991. Einnig mætti hreyfa hér því álitæfni, að vísa bæri sakarefni máls frá dómi að hluta eða í heild fyrir það, að áður hafi verið dæmt um þessa kröfu stefnanda. Vísist í þessum efnunum til 2. mgr. 116. gr. laga nr. 91/1991, en ekki þyki þó ástæða til að hafa uppi formlega frávis- unarkröfu af þessum ástæðum, þar sem dómari hafi hér sjálfstætt ákvörð- unarvald.

5. Krafan um lækkun stefnukröfunnar sé sett fram til fyllingar, ef svo ólík- lega vildi til, að niðurstaða dómsins yrði sú, að stefnandi ætti kröfu- eða bótarétt á hendur stefnda á grundvelli þeirra málsástæðna, sem hann miði við. Lækkunarkrafan byggist á svipuðum eða sömu sjónarmiðum og að framan greini; sérstaklega sé þá vísað til 3. málsástæðu hér að framan. Stefnandi hafi ekki sýnt fram á, að hvaða marki hann hafi ekki fengið greitt þetta sérstaka afurðalán, sem hann veitti Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. í maímánuði árið 1989, og þá, af hvaða ástæðum. Hið sama gildi raunar almennt um stöðu afurðalána hraðfrystistöðvarinnar frá sama ári. Því sé fram haldið, að stefnanda beri að ganga eftir greiðslu á þessum lánnum hjá hraðfrystistöðinni, hvað sem líði tilvist umsaminna trygginga.
6. Meginmálsástæður stefnanda fyrir dómkröfum sínum á hendur stefnda séu samkvæmt framansögðu hvorki á efnis- né lagarökum reistar, og verði því að sýkna stefnda af öllum dómkröfum stefnanda og dæma stefnanda til greiðslu málskostnaðar til stefnda.

Að því er lagarök varðar, til viðbótar þeim, sem að framan greinir, vísist til 130. gr. laga nr. 91/1991 um kröfu stefnda um málskostnað úr hendi stefnanda. Um kröfu um virðisaukaskatt af dæmdum málskostnaði vísist til laga nr. 50/1988 um virðisaukaskatt, þar sem stefndi sé ekki virðisaukaskatts-skyldur, en lögmönnum sé gert að greiða virðisaukaskatt af þjónustu sinni.

5.0.

Viðbótarröksemdir stefnanda.

Til svars við framangreindum málsástæðum stefnda komu fram við aðalmeðferð málsins m. a. eftirgreindar viðbótarröksemdir stefnanda:

1. Stefnandi fullyrðir, að veðréttur sinn í afurðunum haldi gagnvart öllum síðari eigendum og rétthöfum. 5. mgr. 4. gr. veðlaga nr. 18/1887, sbr. 2. gr. laga nr. 43/1986, sé ekki endilega einvörðungu bundin við upprunalegan eiganda afurðanna, þ. e. Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. Afurðirnar séu eftir sem áður áfram veðsettar, eftir að Björg hf. varð eigandi þeirra. Protabú Bjargar hf. geti verið eigandi í skilningi ofangreindrar málsgreinar. Við það, að þrotabú Bjargar hf. hafi „afhent“ stefnda aflann, hafi stefnandi öðlast veðrétt, sams konar og hann átti í afurðunum, í kröfu fyrri eiganda, þ. e. þrotabús Bjargar hf., á hendur þeim, sem við hinum veðsettu afurðum tók, þ. e. stefnda, um endurgjald af hans hálfu fyrir afurðirnar. Þannig hafi stefnda, áður en andvirði afurðanna hafi runnið til að greiða skuldbindingar Bjargar hf. við stefnda, borið að greiða stefnanda sem veðhafa í kröfu þrotabús Bjargar hf. á hendur stefnda og veðhafa í afurðunum sjálfum, þann hluta afurðaverðsins, sem stefnandi hafi átt heimtingu á.

Einnig megi benda á, að handhafi afurða baki sér ábyrgð á kröfu um endurgjald fyrir afurðirnar, hafi hann greitt hana veðsala, áður en veðréttur í henni var niður fallinn. Álykta megi af því, að handhafi hljóti að baka sér sömu ábyrgð gagnvart veðhafa, hafi hann greitt einhverjum öðrum en veðsala. Sé slík ályktun í samræmi við öryggi í viðskiptum og slík regla til þess fallin að auka traust í afurðalánviðskiptum.

Óviðunandi sé, að veðið í afurðunum falli niður og færist að öllu yfir á kröfu Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf. á hendur Bjögu hf. Það myndi ganga mjög svo gegn tilgangi löggjafans með setningu ákvæðisins, en hann hafi einnig verið sá að gera lán tryggð með veði í afurðum eins traust og unnt sé og bregðast þannig við þörfum atvinnulífsins. Ljóst megi vera, að ef veðréttur í afurðunum sé ekki tryggari en svo, að hann falli niður við sölu, muni það auka þá varúð, sem lánastofnanir sýni í viðskiptum sem þessum, og draga þannig úr möguleikum framleiðanda til að fá afurðalán.

Stefnandi bendir á, að þáverandi sjávarútvegsráðherra, Emil Jónsson, sem mælti í efri deild fyrir frumvarpi til laga, sem síðar var samþykkt sem lög nr. 87/1960, um viðauka við lög nr. 18/1887, hafi talið það kjarnaatriði í frumvarpinu, að sá, „sem kaupir vöru, tryggi sér það fyrir fram, að hún sé ekki veðsett, þannig, að hann geti greitt andvirði hennar til seljanda“. Einnig megi benda á það, að Ólafur Jóhannesson, fyrrverandi þingmaður og prófessor, hafi talið í umræðu um frumvarpið, að það gæfi tilefni til skýringarörðugleika.

Meginregla veðréttar sé sú, að þau réttindi, sem veðhafi hafi öðlast í tilteknum hlut eða í þessu tilviki afurðum, haldist, þó að veðsali hafi framselt þriðja manni hlutinn eða afurðirnar. Skiptir þá að jafnaði ekki máli, hvort þriðji maður hafi verið grandlaus eða ekki. Þinglýsing ein og sér ætti að duga til að vernda veðréttinn. Telur stefnandi, að sjálfsvörsluveð í lausafé væri lítils virði, ef veðhafi þyrfti alltaf að vera að elta ólar við að komast að því, hvar og hvaða viðskipti hafi farið fram með veðsetningarandlagið.

Ekki sé rétt, að skýra beri ákvæði 5. mgr. 4. gr. veðlaga nr. 18/1887 þröngt, þar sem um sé að ræða undanþáguheimild. Ákvæðið sé ekki hugsað sem slíkt. Því sé ætlað að vernda hagsmuni veðhafa, sem hafi tekið sjálfsvörsluveð í heildarsafni lausafjármuna. Til þess að því markmiði verði náð, sé mikilvægt í þessu tilviki að skýra ákvæði umrædds ákvæðis rúmt, en þar sé tekið fram, að við sölu veðsettra fiskafurða öðlist veðhafi sams konar rétt og hann hafði í kröfu veðsala á hendur kaupanda afurðanna. Ekki þurfi það þó að þýða, að veðið í aflanum falli niður, og virðist eðlilegt að skýra ákvæðið á þann hátt, að veðið haldi.

2. Réttur stefnda til að fá viðurkenndan veðrétt sinn í afurðum þrotabúsins hafi ekki fallið niður sökum vanlýsingar. Rétt sé að hafa í huga, að krafa sé gerð á hendur stefnda, en ekki þrotabúinu. Krafan sé grundvölluð á meðferð stefnda á andvirði afurða veðsettra stefnanda, en ekki meðferð þrotabúsins á þessum verðmætum. Ekki verði séð, að vanlýsing valdi ógildi slíkrar kröfugerðar á hendur stefnda. Þá sé ekki skylt að lýsa veðkröfum í þrotabú innan kröfulýsingarfrests.

Stefnandi telur jafnframt, að samkvæmt fram lögðum veðsamningi milli stefnda og Bjargar hf. hafi ekki verið um að ræða veðrétt stefnda til handa vegna framleiðslu ársins 1990.

3. Stefnda hafi borið að kynna sér, hvort veðbönd hvíldu á hinum veðsettu afurðum, áður en lán, tryggt með veði í þeim, var veitt Björgu hf. af hálfu stefnda. Um veðsetningu afla sé bönkum vel kunnugt, þar sem þeir séu þær stofnanir, er einkum hafi lánað mönnum fé til afurðavinnslu og þá jafnan tryggt greiðslu með veði í þeim afurðum, sem lánað sé út á.

Ekki verði því talið, eins og hér standi á, að stefndi hafi verið grandlaus. Ekki sé eðlilegt, að stefndi hirði fjárhagslegan ágóða af sölu afurðanna, þrátt fyrir það að hluta verðmætaaukningar þeirra megi rekja til lánveitinga stefnanda til Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf., sem tryggðar hafi verið með veði í tunnumum.

Gefi 3. ml. 3. mgr. 123. gr. gjaldþrotalaga nr. 21/1991 vissa vísbendingu í þessum efnum, en þar sé því lýst, að kaupandi, sem viti um rétt þriðja manns yfir eign, geti ekki hafnað kröfugerð af hálfu þriðja manns. Ekki sé óeðlilegt, að svipuð regla, ef til vill strangari, gildi um veðhafa, er hlutist til um ráðstöfun eignar, sem hann þó viti, að annar aðili eigi veðrétt í. Meginreglan sé að sjálfsögðu sú, að aðili geti ekki hagnast á kostnað annars, nema hann sé í góðri trú.

4. Stefndandi segir veðréttinn ekki fallinn niður sökum fyrningar. Stefnanda hafi ekki verið kunnugt um sölu afurðanna og því ekki um atvik, sem valdi gjaldfellingu kröfu stefnanda á hendur Hraðfrystistöð Þórshafnar hf., fyrr en löngu eftir að salan hafi farið fram, þ. e. í júlí 1991. Verði því talið með vísun í 7. gr. laga um fyrning skulda og annarra kröfuréttinda nr. 14/1905, að krafan sé ekki niður fallin sökum fyrningar. Þar fyrir utan hafi verið hafist handa um innheimtu kröfunnar á hendur stefnda, um leið og vitneskja um þetta hafi legið fyrir.

5. Stefndandi segir, að ekki sé um að ræða skaðabótakröfu af sinni hálfu í málinu.

6.0.

Forsendur og niðurstaða.

Í 5. mgr. 4. gr. veðlaga nr. 18/1887, sbr. 2. gr. laga nr. 43/1986, segir:

„Nú hefur eigandi veðsetts afla, eldisfisks eða afurða afhent öðrum hinar veðsettu vörur, og öðlast veðhafinn þá veðrétt, sams konar og hann átti í aflanum, eldisfiskinum eða afurðunum, í kröfu fyrri eiganda á hendur þeim, sem við hinum veðsettu afurðum tók, um endurgjald af hans hálfu fyrir afla, eldisfisk eða afurðir, sem af hendi voru látnar. Sá, sem við aflanum, eldisfiskinum eða afurðunum tók, bakar sér gagnvart veðhafa ábyrgð á kröfu þessari, hafi hann greitt hana veðsala, áður en veðrétturinn í henni var niður fallinn.“

Fallast verður á það með stefnda, að við aðilaskipti á hinum veðsettu afurðum flytjist veðið af hinu upphaflega andlagi yfir á kröfu fyrri eiganda á hendur þeim, sem við hinum veðsettu afurðum tók, um endurgjald af hans hálfu fyrir þær vörur, sem af hendi voru látnar. Styðst sú niðurstaða við ótvírætt orðalag ákvæðisins, þ. e. orðin „veðrétt, sams konar og hann átti í

aflanum“, og er hún enn fremur í samræmi við áður reifuð orð flutningsmanns frumvarps til laganna, sem síðar var samþykkt sem lög nr. 87/1960 um viðauka við lög nr. 18/1887. Með lögum nr. 43/1986 urðu engar breytingar að þessu leyti á þessu ákvæði. Rýmri túlkun myndi geta leitt til þess, að veðhafi eignaðist veð bæði í hinu upphaflega veðandlagi og í kröfu fyrri eiganda, og við meðferð áðurgreinds frumvarps á Alþingi kom aldrei fram sá skilningur ákvæðisins.

Samkvæmt ótvíræðu orðalagi ákvæðisins öðlast stefnandi veðrétt í kröfu Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf. á hendur Björgu hf., sem við afurðunum tók. Er upplýst í málinu, að Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. hafi höfðað mál á hendur Björgu hf. til heimtu andvirðis hinna seldu hrognatunna með áskorunarstefnu, út gefinni 11. júní 1990, sem þingfest hafi verið í bæjarþingi Stykkishólms 12. júní 1990 og árituð um aðfararhæfi sama dag. Bú Bjargar hf. hafi verið úrskurðað gjaldþrota 22. júní 1990, og hafi Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. lýst kröfunni í búið sem almennri kröfu, og hafi hún verið samþykkt sem slík. Á hinn bóginn er krafa stefnanda á hendur Hraðfrystistöð Þórshafnar hf. vegna þessara viðskipta ekki til úrlausnar í þessu máli.

Eftir atvikum málsins verður ekki séð, að stefndi hafi á nokkru stigi málsins tekið við afurðunum. Þótt stefndi hafi lagt sitt af mörkum til að koma afurðum í verð og komið í því sambandi fram f. h. þrotabús Bjargar hf., svo sem bústjóri þrotabúsins staðfesti við munnlega skýrslutöku fyrir dómi, varð hann aldrei beinn eigandi afurðanna. Samkvæmt ótvíræðu orðalagi ákvæðisins verður því ekki talið, að stefnandi geti átt veðrétt, sams konar og hann átti í afurðunum, í neinni kröfu fyrri eiganda á hendur stefnda um endurgjald af hans hálfu fyrir afurðirnar.

Eftir gjaldþrot Bjargar hf. lýsti stefnandi ekki kröfu sinni í þrotabúið, hvorki sem almennri kröfu né veðkröfu. Þar sem stefnandi hefur ekki fært neitt fram til hins gagnstæða, verður að telja, að með því hafi hann þegar af þeirri ástæðu ekki öðlast neinn rétt á hendur stefnda. Möguleg krafa stefnanda vegna þessara viðskipta á hendur stefnda eða öðrum kröfuhöfum, sem kunna að hafa lýst kröfum í þrotabú Bjargar hf., hlýtur að hvíla á og leiða af kröfurétti hans á hendur Björgu hf. Breytir hér engu um þessa niðurstöðu, hvort málsaðilum hafi verið kunnugt um greind viðskipti Hraðfrystistöðvar Þórshafnar hf. og Bjargar hf. eða ekki.

Þegar af þeim ástæðum, sem að framan eru raktar, ber að sýkna stefnda af kröfum stefnanda.

Eftir atvikum málsins og samkvæmt úrslitum þess þykir rétt, að stefnandi greiði stefnda 800.000 kr. í málskostnað, þ. m. t. virðisaukaskatt.

Jón L. Arnalds héraðsdómari kvað upp dóm þennan.

2283

D ó m s o r ð:

Stefndi, Búnaðarbanki Íslands, skal vera sýkn af kröfum stefnanda, Landsbanka Íslands, í máli þessu. Stefnandi greiði stefnda 800.000 kr. í málskostnað, þ. m t. virðisaukaskatt.
